17. Сергійчук В. Нескорена церква: подвижництво греко-католиків у боротьбі за віру і державу [Текст] / В. Сергійчук – К., 2001. – 432 с.
18. Стоцький Я. Греко-католицька церква та релігійна ситуація на Тернопільщині (1946–1989 рр.) [Текст] / Я. Стоцький. – 432 с.
19. Стоцький Я. Доля чернецтва, духовенства та парохій УГКЦ у західних областях України у 1950–1953 рр. [Текст] / Я. Стоцький // Український історичний збірник. – 2008. – Вип. 11. – С. 283–293.

SUMMARY
Roman Boyko,
The article deals with the history of the Greek Catholic monasteries in the western regions of the USSR during the activity of the underground Ukrainian Greek Catholic Church. Attention is directed underground activities of the Greek Catholic monasteries of clandestine worship, developing a network of underground monasteries.
Keywords: monasteries, underground, the monks.

Ліна Бородинська,
доцент кафедри гуманітарно-соціальних дисциплін Рівненського інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»»

МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН ІЗ ПРЕДСТАВНИКАМИ ТРАДИЦІЙНИХ ЦЕРКОВ

Становлення євангельських християн у Польщі супроводжувалося складними міжконфесійними відносинами, що виникали в організованій та стихійній боротьбі за сфери впливу із католицькою і православною церквами.
Ключові слова: євангельські християни, Польща (1918-1939 рр.), міжконфесійні відносини.

Зростання чисельності пізньопротестантських церков і організацій у незалежній Україні, а відтак і їх взаємовідносини з православною і греко-католицькою церквами, переважно із середовища яких відбувається відтік віруючих до означених спільнот, актуалізовують наукові дослідження, присвячені минулому цієї гілки християнства та особливостям її становлення в умовах, де переважаючим було населення, що сповідувало традиційні християнські конфесії.

Особливий інтерес складає спільнота євангельських християн міжвоєнного періоду, яка поширювали свої ідеї на території всієї міжвоєнної Польщі, але найчисельніше були представлені у Поліському і Волинському воєводствах, де її громади поповнювалися в основному за рахунок відтоку віруючих із православ'я. Це у свою чергу зумовлювало напружені міжконфесійні відносини з традиційною церквою, яка найактивніше вела боротьбу з проявами протестантизму. Антипротестантська діяльність православних священнослужителів мала як стихійний, так і організований характер.

Однією із форм боротьби православних священиків проти поширення ідей євангельських християн було антипротестантське налаштування прихожан. Священнослужителі, не володіючи достеменною інформацією про нову релігійну течію, окремі негативні факти в поведінці євангельських християн видавали за масові дії, а миряни вірили, що євангельські християни закопують ікони під порогами власних осель чи будинків молитви, ламають хрести, читають інакшу ніж у церкві Біблію, виконують якісь блюзнірські обряди.

Появу проблем у житті протестантів, як і тих, хто просто відвідав їх зібрання, православні пов'язували з Божою карою за відступ від істинної віри. Прикладом цього може слугувати інформація місіонера Є. Самоукіна у журналі «Гость» за 1923 р. про ставлення жителів с. Раків-Ліс до протестантів: «Якщо у когось заболіли очі, рука чи нога, вони зверталися до знахаря, який так тлумачив хворобу: «Це тому, що ти ходив і дивився на баптистів, а рука болить, тому що не хрестився. [2, с. 79]».

Тогочасний часопис «Верность» містив дані про недостовірне інформування православним священиком селян стосовно хрещення євангельських християн: пресвітер і охрещувані мали бути в одязі чорного кольору, на березі річки мав стояти стіл, накритий чорною тканиною, на ньому – чорний хрест, якого у процесі хрещення пресвітер ламав, а всі охрещувані топтали. Таке повідомлення викликало інтригу у слухачів і вони, відвідавши хрещення, яке звершувала протестантська громада, пересвідчилися, що обряд відбувався не таким чином, а інформація священика була вигаданою. Пісні євангельських християн, які виконувалися також і в православній церкві, сприяли доброзичливому ставленню місцевого населення до названої спільноти. [3, с. 18].

В окремих випадках підстави для звинувачень давали новонавернені особисто. Більшість колишніх православних, що стали євангельськими християнами, одразу після навернення до нового віровизнання намагалися облаштовувати спосіб життя на протестантських засадах. Вони знімали зі стін ікони, а деякі навіть у пориві емоцій рубали чи спалювали їх. Віра Гнітецька, яка прийняла євангельське християнство у 1925 р., стверджувала: «Мені ніхто не говорив, але я сама вирішила, що до образків не можна молитися, познімала і попалила їх». [1, с. 23] Така нетолерантність у релігійно-духовній сфері пояснюється низьким рівнем освіти і культури. В. Марцинковський пояснював це тим, що більшість євангельських християн складали селяни, люди неосвічені, з обмеженим кругозором. [3, с. 18]. Тому часто з їх боку виявлялася нетактовність у ставленні до православних, привселюдне засудження дій їх священиків, категоричне відкидання всього, що пов'язане з попереднім віросповіданням. Це, у свою чергу, призводило до загострення міжконфесійних стосунків.

Для ефективної антипротестантської діяльності священикам необхідна була відповідна підготовка. На з'їзді православних благочинних у 1921 р. було зроблено акцент на необхідності застосування різноманітних засобів для боротьби із протестантами. [9, с. 43]. З цією метою єпископ Діонісій у листах від 3 березня і 12 квітня 1922 р. звернувся до волинського воєводи М. Міцкевича з проханням дозволити організувати на Волині курси для православного духовенства. Метою яких були підготовка до боротьби з євангельським християнством, а також делегувати професора Кременецької семінарії Перетрухіна для боротьби із «штундизмом». [9, с. 43–44.].

Волинський воєвода, повідомляючи про це Міністерство релігійних визнань і народної освіти, висловив власну позицію щодо планів єпископа Діонісія. Він зауважив, що євангельські християни є легалізованими у державі, а тому державні органи влади не повинні підтримувати акцію боротьби із цим віровизнанням. Відтак, воєвода пропонував відхилити клопотання єпископа Діонісія. [9, с. 44]. Радянський дослідник Р. В. Надольський подібні кроки пояснював тим, що представники католицької держави не перешкоджали розвитку протестантських течій, а навпаки, слідкували за тим, щоб вони розвивалися за рахунок православ'я, таким чином ослаблюючи позиції головного конкурента католицизму. [4, с. 5–6].

Міністерство релігійних визнань і народної освіти підтримало позицію волинського воєводи. [9, с. 41–42]. Проте єпископ Діонісій, не дочекавшись відповіді воєводської управи, розпочав організацію курсів. У 138 номері газети «Рідний край» від 6 липня 1922 р. йшлося про початок діяльності двотижневих пересувних курсів для православного духовенства, які мали на меті поширення боротьби із «штундизмом». Дізнавшись про це, волинський воєвода звернувся у листі до єпископа Діонісія з проханням припинити курси та висловив здивування непослідовністю священнослужителя. [9, с. 45].

31 липня 1922 р. єпископ Діонісій звернувся з апеляцією до Міністерства релігійних визнань і народної освіти, у якій мотивував організацію курсів. Він пояснював це тим, що якби воєвода був проти курсів, то одразу повідомив би його про це. Оскільки відповіді не було, а час запланований для початку читання лекцій настав, то єпископ Діонісій вирішив не чекати відповіді воєводи. У листі до Міністерства релігійних визнань і народної освіти ієрарх просив дозволити йому вільно влаштовувати курси з метою організації боротьби із євангельським християнством у різних місцевостях Волинської єпархії. [9, с. 49]. Крім того, єпископ Кременецький тлумачив євангельське християнство як «церковний більшовизм», з яким необхідно боротися і церкві, і державі.

Питання проведення курсів залишалося відкритим ще впродовж року. 21 липня 1923 р. новообраний волинський воєвода С. Сроковський звернувся до Міністерства релігійних визнань і народної освіти з проханням дати час для проведення анкетування у повітах, щоб виявити кількість євангельських християн у воєводстві та з'ясувати їх ставлення до Польської держави. Інформація отримана шляхом такого дослідження, на думку воєводи, мала допомогти встановити рівень потреби боротьби із євангельським християнством. [9, с. 57].

Після одержання дозволу у міністерства волинська воєводська влада дослідила джерела поширення євангельських християн, проаналізувала статистичні дані щодо кількості віруючих, євангельську періодику, національну належність прихильників та їх ставлення до держави. На підставі цих досліджень С. Сроковський відмінив рішення свого попередника щодо заборони курсів для підготовки боротьби з протестантами. Волинський воєвода зауважував: «Не варто православному кліру чинити труднощі у цій праці задля збереження відповідного такту й уникнення релігійної ненависті між населенням, а також не варто обмежувати їх тільки охороною засад православної віри і релігії від закидів штундистських проповідників. [9, с. 61–66]» (мова оригіналу – польська). Свої висновки він намагався підкріпити положеннями конституції, зазначаючи, що закон

не забороняє захищати свої позиції перед якоюсь із визнаних у державі конфесій. Адже, проголошуючи толерантність, конституція вимагала лише того, щоб діяльність різноманітних віровизнань не порушувала громадського спокою, не шкодила інтересам держави, не суперечила моралі. [9, с. 66].

Щоб переконати Міністерство релігійних визнань і народної освіти у важливості для православного духовенства курсів з метою боротьби із євангельськими християнами, волинський воєвода 23 листопада 1923 р. надіслав спеціально укладений «Меморіал у справі поширення руху штундистів і баптистів на Волині». [9, с. 67]. У документі було узагальнено матеріали попереднього дослідження та акцентовано увагу на окремих позиціях діяльності євангельських християн, а саме:

1. Керівництво євангельським і баптистським рухом та матеріальна допомога знаходиться у руках осіб, що проживають за кордоном, а отже, не відомих і не контрольованих державою.

2. Євангельським рухом зацікавилося єврейство настільки, що серед пресвітерів-штундистів почали з'являтися євреї, а місцеве єврейське населення симпатизує євангельському рухові і підтримує його матеріально.

3. Євангельський рух донедавна знаходив прихильників серед православних українців та німців-лютеран, а останнім часом і серед поляків-католиків. [9, с. 68–76].

Очевидно цей документ сприяв тому, що 16 січня 1924 р. Міністерство релігійних визнань і народної освіти дало дозвіл організовувати курси для православного духовенства з метою боротьби із євангельськими християнами. Про своє рішення міністерство повідомило усі воєводські управи та митрополита Православної церкви у Польщі Діонісія. [9, с. 53; 6, с. 22–25]. Православна церква почала активно відряджати місіонерів для антипротестантської діяльності. Наприклад, влітку 1924 р. на території Білостоцького воєводства започаткував діяльність «Комітет православних місіонерів для боротьби із сектами», до якого входило шість священиків. Незважаючи на дозвіл Міністерства релігійних визнань і народної освіти на організацію подібних заходів, Білостоцька воєводська управа висловлювала невдоволення діяльністю Комітету православних місіонерів. Вона зазначала, що шкідливість існування такої організації полягала у нелояльності священиків, прихованою метою яких була не боротьба із євангельськими християнами, а протидія місіонерським акціям католицького духовенства. [7, с. 114].

Із повідомлення любельського воєводи від 26 квітня 1927 р. стало відомо, що на території воєводства з метою боротьби із штундизмом почали активно діяти православні місіонери. Але, оскільки на території Любельського воєводства проживала незначна кількість протестантів, з яких євангельськими християнами було лише 345 чоловік, то місіонери почали вести серед населення антикатолицьку пропаганду. [6, с. 17–18].

Окрім місіонерської та навчальної діяльності спрямованої проти євангельських християн православне церковне керівництво прагнуло обмежити поширення цієї течії в окремих населених пунктах. Так, наприклад, 21 лютого 1925 р. митрополит Діонісій звернувся до волинської воєводської управи з проханням заборонити молитовні зібрання євангельських християн у с. Поромові, які відбувалися у помешканні Андрія Вороб'я. Оскільки будинок знаходився біля православної церкви, то митрополит вимагав, щоб протестанти припинили зібрання у той час,

коли відбувається православна служба. [8, с. 225–226]. У відповідь на прохання митрополита воєвода доручив старості дослідити характер богослужінь євангельських християн і стан будинку, в якому вони проводяться. Комісія у складі повітового інженера, лікаря та урядника від староства зробила висновок, що приміщення не відповідає технічним нормам і не може використовуватися як будинок молитви. Комітет Союзу слов'янських громад євангельських християн і баптистів звернувся до воєводи з опротестуванням такого висновку, де зазначав, що молитовні зібрання євангельських християн у названому будинку відбувалися з 1923 р. Приміщення було розміром у 25.2 кв. м., куди вільно вміщалося 60 осіб громади євангельських християн у с. Поромові. У листі також зазначалося, що у лютому 1925 р. Л. Шендеровський читав у цьому приміщенні лекцію про необхідність позитивного ставлення євангельських християн до держави, послухати яку прийшло біля 100 осіб, у тому числі і заступник старости Володимирського повіту і тоді це приміщення відповідало необхідним нормам. [8, с. 228].

Волинське воєводство не зреагувало на лист від Комітету Союзу слов'янських громад євангельських християн і баптистів. Власника ж будинку, де проводилися молитовні зібрання євангельських християн, А. Вороб'я змусили письмово підтвердити, що у його помешканні богослужіння не відбуватимуться. У кінцевому результаті, за рішенням суду, А. Вороб'я покарали штрафом. [8, с. 221–224].

Незначна кількість євангельських християн походила із католицького віросповідання. [8, с. 78]. Таку думку підтверджують архівні документи, які містять свідчення як самих євангельських християн, так і повідомлення воєводських управ. Новогрудський воєвода в одному із документів зазначав, що найбільше заселений поляками Лідзький повіт мав найменшу кількість прихильників євангельсько-баптистського руху. [6, с. 29–31].

У звітах воєвод про поширення євангельського руху обов'язковим було зазначати кількість поляків, які належали до євангельських християн. Така інформація давала уявлення, наскільки католицьке населення піддається впливам протестантських течій. Наприклад, станом на 1923 р. у Ковельській громаді євангельських християн із 30 її членів було 15 поляків, що раніше сповідували католицьке віровизнання, в с. Уховецьку – із 18 членів було 3 поляки, у с. Кжечевічах – із 40 членів – 5 поляків, у м. Луцьку до громади із 46 осіб входило 18 поляків. А римо-католики с. Бистрики над Бугом Володимирського повіту Волинського воєводства всі прийняли протестантизм. [8, с. 184–186]. У збільшенні кількості поляків у луцькій громаді євангельських християн польська влада звинувачувала католицьку біскупську курію, яка «цілковито зайнята примноженням свого авторитету й маєтку і не звертає жодної уваги на прояв сектантства. [9, с. 78]» (мова оригіналу – польська).

Євангельські християни отримували прихильність в основному серед бідного населення, оскільки, на відміну від католицьких і православних священиків, їх пресвітери не брали матеріальної винагороди за релігійні послуги. [6, с. 79–82].

У Галичині, де переважаючим було греко-католицьке віросповідання, євангельських християни майже не було. Наголосимо, що греко-католики Галичини проявляли ворожі настрої стосовно євангельсько-баптистських громад. Наприклад, пресвітер Іван Семенина повідомляв керівництво Союзу про переслідування протестантів греко-католиками у Львівському воєводстві. Зокрема, у

с. Зарудному 9 січня 1925 р. євангельські християни зібралися у приватному будинку для молитви, читання Біблії та релігійного співу, невдовзі до будинку підійшла група греко-католиків, які камінням побили вікна і виламали двері. Власника ж будинку побили палками і поранили йому каменем голову. Євангельські християни викликали солтиса, сподіваючись на його захист. Проте представник місцевої влади долучився до нападників, також орудуючи палицею. У с. Комишові 10 січня 1925 р. жителі села переслідували євангельських християн, коли ті йшли на богослужіння, кидаючи у них камінням, а в с. Пресовцях – побили вікна активісту євангельських християн. [8, с. 140]. Таким чином, бачимо низку проявів насилля з боку греко-католиків стосовно євангельських християн, що значно утруднювало поширення протестантських ідей у католицькому середовищі.

У той же час митрополит А.Шептицький зорієнтовував греко-католицьких священиків діяти стримано із пастирською любов'ю. Зацитуємо уривок рекомендації ієрарха духовним особам щодо реакції на прояви протестантизму: «Душпастирі, що мають поміж своїми вірними людей хоч здалека заражених науками сектантів, мусять часто в проповідях звертатися до головних правд віри не в формі дискусій, не в формі полеміки, не в формі апології, а в формі позитивної катехитичної науки… Душпастирі мусять широким апостольським серцем і широкою апостольською любов'ю обнимати своїх вірних і ревною душпастирською працею підносити рівень релігійного і морального життя… Душпастирі повинні старатися піднести моральне життя у родинах і суспільстві… Звернути увагу на поширення доброї, здорової католицької преси… Виховання треба починати з дітей…» [5, с. 27–29]

Отже, євангельські християни у міжвоєнній Польщі найактивніше поширювали свої ідеї серед православного населення. У середовищі католиків та греко-католиків вони не набули особливого розвитку. Реакція духовенства на активізацію протестантизму носила як стихійний, так і організований характер. Боротьба із «штундизмом» проявлялася у наступних формах:

1) переслідуванні священиками та їх паствою євангельських християн;

2) налаштовуванні проти євангельських християн представників традиційних церков;

3) освітній діяльності шляхом проведення курсів, на яких священнослужителів навчали методам боротьби із «сектантами» та захисту своєї віри;

4) діяльності православних місіонерів, які викликали євангельських християн на привселюдні диспути тощо.

Варто зауважити, що у деяких населених пунктах євангельські християни та їх громади користувалися авторитетом серед православного населення. Цьому сприяв їх моральний спосіб життя, акуратне ведення господарства.

У ставленні євангельських християн до православ'я та його представників мало місце засуджування їх за надмірну обрядовість і відсутність глибокої віри, що ґрунтувалася на переконанні, а не на традиції, неморальну поведінку священиків. Водночас євангельські християни виявляли прихильне ставлення до православних, із середовища яких сподівалися отримати своїх послідовників.

1. Бородинська Л. Що тих сто років? / Л. Бородинська // Свічник. – 2004. – № 1. – С. 22–23.
2. Духовная нива // Гость. – 1923. – № 7–9. – С. 79.

3. Марцынковский В. Путешествие по Польще/ В.Марцынковский // Верность. – 1930. – № 3. – С. 18.
4. Надольський Р. В. Баптизм в прошлом и настоящем /Р. В. Надольський. – Минск: Бєларусь, 1987. – 61 с.
5. Олійник П. Сектантство / П. Олійник. – Львів: Мета. 1937. – 33 с.
6. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN) . — Zespół «Ministerstwî Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego» (MWRiOP). — Sygn. 1412.
7. AAN, MWRiOP. — Sygn. 1413.
8. AAN, MWRiOP. — Sygn. 1444.
9. AAN, MWRiOP. — Sygn. 1446.

SUMMARY
Lina Borodunska
Formation of the Evangelical Christians in Poland (1918–1939) was accompanied by complex interkonfessional relationship appearing in the organized and spontaneous struggle for the spheres of influence with the Catholic and the Orthodox Churches.
Key words: Poland (1918–1939), Evangelical Christians, interkonfessional relationship.

Оксана Боруцька,
магістр історії, молодший науковий працівник Львівського музею історії релігії

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ЗА СТАВЛЕННЯМ ДО РЕЛІГІЇ (на соціологічних матеріалах 70-х років XX століття)

Йдеться про деякі тенденції, а також інтенсивність та глибину релігійних переконань у різних соціально-демографічних групах сільського населення. Простежується процес самоідентифікації сільських респондентів різних груп (за віком, статтю, участю у трудовій діяльності, освітою, належністю до прокомуністичних, а саме комсомольських організацій) стосовно релігії, дотримання традиційних християнських свят і обрядів, таїнств, відвідування сільськими мешканцями церкви тощо.
Ключові слова: соціально-демографічна характеристика сільських респондентів, релігійні свята й обряди, таїнства, Церква, віруючі, Галичина, Волинь.

Власне, запропонована стаття є продовженням низки попередніх авторських публікацій, присвячених аналогічній проблематиці [1]. Однак, якщо в раніше опублікованих матеріалах використовувалися в основному архівні дані, більшість з яких вперше вводилася автором у науковий обіг, то до цієї статті залучено тільки відповідні соціологічні матеріали, здобуті тогочасними львівськими науковцями-суспільствознавцями (тодішній Інститут суспільних наук АН УРСР, а нині – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), які не знайшли свого належного місця на сторінках радянської наукової або науково-популярної літератури чи навіть преси, публіцистики